

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО
ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ В УКРАЇНІ**

Методичні рекомендації

Київ – 2022

Авторський колектив:

Тичина Д. М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (НАВС); **Джу́жа О. М.**, доктор юридичних наук, професор (НАВС); **Анто́щук А. О.**, кандидат юридичних наук, доцент (НАВС); **Замула Б. А.** – доктор філософії, заступник начальника – начальник слідчого відділу Святошинського УП ГУНП в м. Києві; **Федорко Д. Є.**, ад'юнкт (НАВС).

Рецензенти:

Удалова Л. Д. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, директор Інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації Національної академії внутрішніх справ;

Пилипенко О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 20 липня 2022 року (протокол № 10)

Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні [Текст]: метод. реком. / Д. М. Тичина, А. О. Антощук та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 42 с.

У методичних рекомендаціях, на основі практики діяльності правоохоронних органів, здійснено комплексне дослідження криміналістичного забезпечення розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу з огляду на чинне кримінальне процесуальне законодавство. Розкрито зміст та зв'язки елементів криміналістичної характеристики, незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, як заснованої на практиці правоохоронних органів і криміналістичних дослідженнях системи даних, що включає предмет посягання (ліс – дерева, чагарники); обстановку вчинення; поведінку осіб, яка включає способи підготовки, вчинення, приховування та протидію розслідуванню; слідову картину, а також типологічні ознаки особи злочинця й злочинних груп. Досліджено проблемні аспекти виявлення та початку досудового розслідування, а також виокремлені типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування. Висвітлено особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування таких кримінальних проваджень; проаналізовано форми використання спеціальних знань.

Видання призначене для працівників правоохоронних органів, а також курсантів і слухачів, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

УДК 343.985:343.773

© Національна академія внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.....	6
2. Організація початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу	11
3. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами.....	15
4. Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збуту лісу.....	18
4.1. Огляд.....	19
4.2. Обшук	27
4.3. Допит	28
4.3. Тимчасовий доступ до речей і документів	31
4.5. Негласні слідчі (розшукові) дії	32
4.6. Проведення експертиз	36
Список використаних і рекомендованих джерел.....	39

Вступ

Ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Такі природні ресурси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцерозташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Відповідно до ст. 13 Конституції України, лісові ресурси, які знаходяться в межах території України, її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Основним законом. Лісистість України становить 15 % та включає понад тридцять видів деревних порід, з яких 70 % складають сосна, дуб, бук, ялина, береза, вільха, ясен, граб, ялиця.

За останні роки спостерігається збільшення внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань кримінальних правопорушень передбачених ст. 246 Кримінального кодексу (КК) України, зокрема якщо у 2014 р. виявлено та зареєстровано 1030 кримінальних правопорушень, то у 2021 р. – 2965 (+ 252,4 %) ¹, в якому обсяг незаконних рубок склав 25,8 тис. куб. м, що становить 48 % від обсягу за аналогічний період 2020 року (54,3 тис. куб. м). Сума заподіяної шкоди – 213,9 млн грн, що становить 48 % від обсягу за аналогічний період 2020 р. (444,1 млн грн), відшкодовано – 9,2 млн грн або 4 % (2020 р. – 5,7 млн грн). Найбільші обсяги незаконних рубок виявлені у лісах підприємств Закарпатського облуправління 9,5 тис. куб. м (ДП «Іршавський лісгосп» – 4,5 тис. куб. м, ДП «Ясінянське ЛМГ» – 2,2 тис. куб. м), Харківського – 2,9 тис. куб. м (ДП «Жовтневий лісгосп» – 1,0 тис. куб. м), Херсонського – 2,0 тис. куб. м (ДП «Голопристанське ЛМГ» – 1,2 тис. куб. м), Вінницьке – 1,6 тис. куб. м, Дніпропетровське – 1,5 тис. куб. м (ДП «Верхньодніпровський лісгосп» – 1,0 тис. куб. м) ². Причинами

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

² Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2021 рік. *Міністерство енергетики та захисту довкілля*. URL: https://menr.gov.ua/files/images/news_2021/26022021/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20.pdf

збільшення їх обсягів є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину, відсутність бюджетного фінансування для утримання працівників державної лісової охорони, що спонукає їх до звільнення з роботи за власним бажанням, внаслідок цього значні площі лісів залишаються без нагляду.

У той же час, показник закінчених кримінальних проваджень за ст. 246 КК України коливається в межах від 50 до 60 % при щорічному зростанні залишку кримінальних проваджень відповідної категорії, у яких не прийнято кінцевого процесуального рішення. Матеріали, зібрані в межах негласних процесуальних дій, використані як докази лише в 34,7 % проваджень, що загалом свідчить про недооцінку взаємодії або невміння якісного використання можливостей оперативного забезпечення досудового розслідування. Зазначена концептуальна неузгодженість перманентно виявляє існуючі прогалини і породжує нові проблеми законодавчого, відомчого (міжвідомчого) нормативно-правового й організаційного характеру, які на практиці вимагають невідкладного ефективного їх вирішення.

Таким чином, враховуючи, що одним із важливих завдань криміналістики є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в активізації наукових досліджень проблематики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля, зокрема незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній криміналістичній методиці спрямованій на підвищення ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

1. Криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Лісового кодексу України, ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезорозташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Ліс – одна з основних складових навколишнього природного середовища, що включає сукупність щільно зростаючих дерев, які знаходяться в єдності та природному стані, чагарників та інших видів рослинності природного і штучного походження, ростуть на значній земельній площі, визначеній в установленому законом порядку, й призначеній для формування лісового та нелісового фондів, а його збереження загальносуспільною проблемою. Неконтрольована, протиправна та самовільна вирубка лісів наносить не тільки матеріальні, а й непоправні екологічні збитки державі й суспільству. Охорона лісів від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу виходить на одне з перших завдань у світовому масштабі.

Кримінальні правопорушення проти довкілля (екологічні кримінальні правопорушення) є суспільно небезпечне, винне діяння, вчинене із заподіянням істотної шкоди охоронюваним кримінальним законом комплексним суспільним відносинам щодо забезпечення екологічної безпеки населення, раціонального використання природних ресурсів та захисту особливо охоронюваних природних територій та інших особливо важливих природних об'єктів.

Методика розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу – це система теоретичних та праксеологічних напрацювань щодо організації проведення, залежно від ситуації розслідування, слідчих (розшукових) дій (СРД) і тактичних операцій, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання

доказової інформації у кримінальному судочинстві, яка включає криміналістичну характеристику, особливості початкового етапу розслідування та криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій.

У структурі такої методики криміналістична характеристика носить першочергове значення, відіграє важливу роль у виборі напряму і організації розслідування, сприяє підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування та включає такі елементи: предмет злочинного посягання та обстановка кримінального правопорушення; способи та сліди готування, вчинення й приховування кримінального правопорушення; особу злочинця. Змістом криміналістичної характеристики є відомості про злочинну діяльність. У її побудові важливо встановити зв'язок між особливостями лісової фонду, способом вчинення кримінального правопорушення та розміром збитків; між обстановкою, способом вчинення та механізмом слідоутворення; між механізмом слідоутворення та особою злочинця й організованими формами співучасті, службовою особою.

Варто наголосити, що криміналістична характеристика ґрунтується на аналізі слідчої, експертної, оперативно-розшукової, судової практики і її використовують у цій практиці через методику розслідування відповідного виду кримінального правопорушення. І хоча вона є штучним, навіть суто науковим поняттям, однак ґрунтується на дослідженні конкретних злочинів і слугує та застосовується для успішного їх розслідування. Лише в разі врахування цих складових можливе формування криміналістичної методики як наукового продукту та практичного інструменту.

Таким чином, криміналістичною характеристикою незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є система відомостей (кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших ознак кримінального правопорушення), що має значення для розслідування протиправної діяльності осіб (злочинних груп), які причетні до його вчинення, а також обрання тактичних прийомів проведення СРД та заходів забезпечення кримінального провадження. До її елементів віднесено предмет протиправних посягань (ліс – дерева, чагарники тощо); обстановку вчинення; способи готування, вчинення, приховування, включаючи шляхи протидії діяльності правоохоронних органів, які здійснюють заходи із запобігання та протидії таким протиправним діям, місцевим населенням (визначено заходи, до яких вдаються місцеві мешканці з метою недопущення припинення ними незаконної рубки лісу); слідова картина та особи, які вчиняють незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Варто наголосити, що кримінальна ситуація у лісовій сфері загострюється зацікавленістю обмеженого кола учасників злочинної

діяльності у збереженні «таємниці» незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу та протидії розслідуванню протягом тривалого періоду часу, що обумовлює значну частку латентної злочинності у цій сфері (71 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими), що забезпечується їх обізнаністю у галузі оперативно-розшукової діяльності, кримінального та кримінального процесуального законодавства, дозволяючи успішно приховувати сліди вчиненого кримінального правопорушення як ними, так і їх безпосередніми керівниками (87,5 %); системністю детермінуючого впливу корупції, що виявляє як міжвідомчі горизонтальні (місцева адміністрація – прокуратура – поліція – Держлісагенство, Держлісохорона – органи екологічного контролю (Держекоінспекція)), так і вертикальні зв'язки (79 %) (12,5 %).

На основі вивчення предмету злочинного посягання, виокремлені ознаки лісу, що характеризують його як самостійний предмет: природній склад (сукупність деревної, чагарникової та інших видів рослинності); характер походження названих видів рослинності (як природний, так і штучний); єдність та взаємозв'язок усіх елементів природи – лісовий біогеоценоз, який знаходиться в органічному зв'язку з іншими природними об'єктами; юридичний порядок формування території лісових масивів; розміри земельної площі, що входить до лісового масиву; призначення лісу для формування лісового та нелісового фондів. Виходячи із значення лісу не тільки як джерела сировини, а як частини екологічної системи, роль якої в якості найважливішої складової виживання людства все зростає, варто екологічну цінність даного природного ресурсу ставити вище його економічної вартості.

Встановлено, що законодавець не враховував еколого-правову сутність предмета злочину за ст. 246 КК України та ввів до диспозиції єдиний термін «ліс», що викликає у слідчих труднощі при його тлумаченні й кваліфікації, зокрема 38 % з них до лісу відносять деревно-чагарникову рослинність, 15 % – міські ліси, 11 % – ліси та іншу деревно-чагарникову рослинність, а 36 % взагалі не змогли відповісти. Тому до предмету кримінального правопорушення слід відносити дерева та чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій (сиророслий ліс), окрім ситуації, коли здійснюється порубка сухостійних дерев, які є обов'язковим елементом ландшафту (ліси, які розташовані в заповідниках із метою збереження лісової флори й фауни в їх природному стані). Для початку досудового розслідування важливе значення має порядок обрахування істотної шкоди, який здійснюється за такими критеріями, як кількість вирубаних дерев і чагарників, цінність їх породи, діаметр дерев на пні, група лісу, розмір витрат, виділених, наприклад, на засадження території новими рослинами; їх вартість; екологічна цінність (наприклад, занесення дерева або чагарничка до Червоної книги

України); розмір шкоди, завданої довкіллю, у тому числі обчисленої за спеціальними таксами.

Вагоме значення для розслідування містять знання про способи їх вчинення, зокрема:

а) порубка – це активне суспільно-небезпечні діяння вчинене із заподіянням шкоди деревам (хвойні, листвяні), чагарникам тощо, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;

б) перевезення – це будь-які дії з переміщення дерев і чагарників будь-яким транспортом (потяг, літак, морське-річкове судно, автомобіль, гужовий транспорт, трактор, тощо) з одного місця в інше по всій території України;

в) зберігання – це вчинення будь-яких дій спрямованих на одну з основних логістичних підсистем, яка відповідає за операції, які здійснюються на складах: приймання, вивантаження, сортування, збереження (складування), маркування, перепакування, унітізація, комплектація тощо;

г) збут – це будь-яке умисне відчуження лісу: продаж, розмін, обмін, дарування тощо.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо фактів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, встановлено, що підготовчі дії злочинців до вчинення незаконної порубки лісу включають: вибір часу, місця незаконної порубки, а також визначення дерев для порубки; підшукування та підготовка знарядь та засобів порубки; підбір співучасників злочину; вирішення питання щодо подальшої реалізації незаконно добутої деревини, а також отримання (підроблення) документів на її перевезення та легалізацію. Дії з безпосереднього вчинення злочину обумовлюються особливостями технологічного циклу лісозаготівлі та складаються із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, що включають: лісосічні (вибір конкретних дерев для порубки, їх звалювання, а також очищення стовбурів дерев від гілок та кряжування на сортименти) та транспортні роботи (трелювання деревини до місця завантаження, завантаження та вивезення деревини). До способів приховування таких кримінальних правопорушень віднесено підкуп або залякування працівників лісництва (42 %); підкуп працівників правоохоронних та митних органів (77 %); виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини (68 %); незалучення до етапу завантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо здійснювали незаконну порубку (32 %); маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев (29 %); швидка реалізація або видозмінення незаконно

добутої деревини (49 %); підпал ділянки, де здійснювалася незаконна порубка (22 %).

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив «сезонність», що супроводжується явним зростанням кількості вчинених кримінальних правопорушень в зимові місяці, у районі населених пунктів (сіл, селищ) на відстані від його межі або найближчої адреси в середньому більш, ніж на 7 км; в середньому на відстані трохи більше 1 км від проїжджих трас (від безпосередньої дислокації незаконної рубки на узбіччі дороги до віддаленості вглиб лісу до 5 км). У більшості випадків незаконна рубка здійснюється в денний час (73 %) і ранковий (51 %). Найчастіше вирубці піддається сосна (41 %), смерека (39 %), акація (22 %), дуб (21 %), ялина (17 %) з діаметром ствола не меншим 16 см.

На підставі вивчення кримінальних проваджень узагальнено дані про осіб, які брали участь у вчиненні злочинних дій передбачених ст. 246 КК України. Як правило, кримінальні правопорушення вчиняють особи чоловічої статі (99 %) віком від 30 до 49 років (75 %), громадяни України (99 %) з повною загальною середньою або неповною вищою освітою (61 %), який на момент вчинення кримінального правопорушення не навчався і не працював взагалі (69 %). Визначено специфічні ознаки осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення: значна частка осіб, які вчинили злочини у складі групи, у діях таких осіб вбачається все більше ознак професіоналізму, зв'язків з організованою злочинністю (67 %); невисокий рівень рецидиву; майже повна відсутність осіб жіночої статі та у стані сп'яніння.

Визначено способи перешкоджання місцевими жителями збиранню доказів, до яких відноситься: групове порушення публічного порядку, що проявляється невиконанням законних вимог співробітників правоохоронних органів під час СРД (61 %); перекривання доріг, їх псування чи зрубування дерев задля перешкоджання потраплянню співробітників правоохоронних органів до місця вчинення кримінального правопорушення чи його залишення (47 %); блокування особового складу задіяного у проведенні СРД, чи їх транспортних засобів (41 %); заподіяння тілесних ушкоджень особовому складу, який задіяний у СРД (28 %). Виокремлення такого елемента обумовлено специфікою даної категорії кримінальних правопорушень і постійним опором осіб, які задіяні у незаконній порубці лісу.

У побудові криміналістичної характеристики важливо встановити кореляційні зв'язки між особливостями лісової сфери, способом вчинення кримінального правопорушення та розміром збитків; між способом вчинення та механізмом слідоутворення; між особливостями механізму слідоутворення, службовою особою та можливими співучасниками; між кримінальним правопорушенням, що розслідується, та іншими протиправними діями.

2. Організація початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу

Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу є протиправною діяльністю, яка охоплює значну кількість дій, які не завжди протиправні, проте отримання інформації про які дозволяє припустити, що окремі особи здійснюють готування чи вчинення кримінальних протиправних дій та мають намір на подальшу його реалізацію (84 %), зокрема погодження санітарних рубок та контроль здійснюють підприємства, установи і організації, що належать до сфери управління Держлісагентства, а також місцеві органи влади, як наслідок – ризики необґрунтованості проведення таких рубок, а також наявність корупційної складової під час встановлення, оформлення та розгляду фактів незаконних рубок (місцева адміністрація – прокуратура – поліція – Держлісагентство, Держлісохорона – органи екологічного контролю (Держекоінспекція)).

Матеріали кримінальних проваджень засвідчили, що у зв'язку з переходом лісової промисловості України у 2019 р. на міжнародні (ISO) та європейські (EN) стандарти й технічні умови у процесі встановлення обставин вчинення кримінальних протиправних дій передбачених ст. 246 КК України та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) необхідно враховувати скасування усіх стандартів ГОСТ (до 1992 р.) і введення нових європейських стандартів класифікації та вимірювання лісо- та пиломатеріалів. При цьому, з метою протидії експорту ділової деревини (пиловників) як дров паливних необхідно звертати увагу на обмеження довжини таких дров під час поставок за межі митної території України двома метрами й перевезення вантажів за кодом 4401 (деревина паливна у вигляді колод, полін, хмизу, гілок, сучків тощо).

Особливостями обстановки на об'єктах (місцях) вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є: на таких об'єктах (місцях) обстановка постійно ускладнена масовою, організованою вирубкою лісу місцевим населенням; зосередження криміналітету у місцях незаконної порубки, перевезення, зберігання, збуту лісу сприяє вчиненню кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості у зв'язку з переділом ринку лісу та контролем над лісовими масивами (територіями). З урахування наявних сил і засобів визначено три стани криміногенної обстановки на об'єктах (місцях) вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, які відрізняються між собою рівнем злочинності – від низького (контрольованого) до високого – складаної криміногенної ситуації, яка вимагає залучення додаткових сил і засобів для її стабілізації.

На основі аналізу кримінальних проваджень встановлено, що основними джерелами інформації про дії передбачені ст. 246 КК України є:

повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових контрольно-ревізійних перевірок (34 %);

звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в мас-медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань (31 %);

безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів;

повідомлення інформаторів (Національна поліція, СБУ, прокуратура, НАБУ, НАЗК) (24 %);

повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу (11 %).

Таким приводом і підставам характерний власний обсяг наявного доказового матеріалу про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, що впливає на прийняття слідчим рішення про внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікацію кримінального протиправного діяння.

До ЄРДР вносяться відомості про: 1) джерело з якого виявлено кримінальне правопорушення: дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; рапорт співробітника поліції; заява від лісництва; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) лісову ділянку: довідка (виписка з матеріалів лісовпорядкування) про лісові насадження; відомість переліку дерев, акт про лісопорушення; план ділянки, де мала місце незаконна порубка лісу; довідка про те, чи укладався договір оренди лісових насаджень або договір купівлі-продажу лісових насаджень чи відведення лісосіки; копія лісової декларації; довідка від лісництва, про те, коли проводилася перевірка даної ділянки; копія лісорубного квитка (за необхідності); 3) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 4) кваліфікація кримінального правопорушення за ст. 246 КК України; 5) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; 6) протокол огляду місця події; 7) довідка розрахунку збитків, заподіяних лісництву; відомості про відшкодування збитків; 8) інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР.

Головними факторами формування слідчої ситуації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є об'єктивні (характер первинних фактичних даних, які стали підставою для початку кримінального

провадження (інформація щодо вирубки лісу одержана від випадкової особи, яка несподівано опинилася на лісовій ділянці; інформацію про протиправні дії отримано унаслідок проведення оперативно-розшукових заходів або комплексу перевірочних заходів (контрольно-наглядових, ревізій) фінансово-господарської діяльності контролюючими органами (уповноваженими особами)); об'єкт, час (період часу, сезон, час року тощо), місце, спосіб (механізм) вчинення кримінального правопорушення; характер та ступінь завданої шкоди; характер збереженості первинного стану обстановки місця події та зміни, що внесені в навколишню обстановку кримінальним протиправним діянням; характер збереженості слідової картини, наслідків та можливість їх вивчення; обсяг та зміст вже зібраної доказової інформації (показання свідків-очевидців, наявність документів доказового характеру, виявлених слідів та встановлених наслідків тощо); наявність та обсяг відомостей, що орієнтують слідчого на можливі джерела (шляхи одержання) доказової інформації; тривалість часу який сплинув від моменту вчинення протиправного діяння до початку кримінального провадження, а також час, який має слідчий для прийняття рішень та їх реалізації) і суб'єктивні (місце проживання, особисті якості, життєвий досвід злочинця; позиція, яку має підозрюваний щодо органу досудового розслідування; поінформованість злочинця та інших зацікавлених осіб щодо доказів, які має слідчий; інтенсивність протидії досудовому розслідуванню з боку осіб, зацікавлених у результатах кримінального провадження, наявність (відсутність) конфлікту; ставлення до розслідування свідків; особисті якості та життєвий і професійний досвід слідчого; залучення спеціалістів у лісовій сфері тощо) чинники.

З урахуванням існуючих у криміналістиці класифікацій слідчих ситуацій варто запропонувати такі слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зокрема сприятливі та несприятливі (якщо затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення провину не визнає, то залучати його до огляду місця події не рекомендується через небезпеку втрати криміналістично важливих слідів. Необхідно невідкладно провести оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення осіб з якими спілкувався затриманий безпосередньо до того, як була здійснена порубка, з ким він йшов в ліс і з якою метою тощо); безконфліктні та конфліктні (при безконфліктній ситуації і визнання незаконним лісорубом своєї провини необхідно повною мірою використовувати відомості, отримані від затриманого, перевіряючи їх фактично наявними даними, активно залучаючи його до проведення СРД (перевірка показань на місці), яким характерні епізодність, проблемність, конфліктність, непостійність, ризикованість.

Також, на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про подію кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України та особу злочинця, зокрема:

а) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України, особу (-іб) затримано при рубці або після вирубки лісових насаджень, їх навантажені, транспортуванні, трелюванні, збуті тощо і вона не переховується (28 %);

б) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України та особу (-іб), але його (-іх) не було затримано або вони переховується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме (17 %);

в) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, підозрюваного (их) затримано, але він не визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється від дачі показань (12 %);

д) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, але особа злочинця невідома або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною (43 %).

Встановлено, що такі ситуації розслідування характеризуються різним обсягом криміналістично значимої інформації і сутністю подальших процесуальних дій спрямованих на розслідування; переважанням оперативно-розшукових відомостей над процесуально-підтвердженими; багатоаспектністю інформаційної бази; чисельністю учасників у протиправному діянні; обмеженістю термінів на прийняття тактичних рішень; достатнім обсягом тактичних задач, які потрібно вирішувати суб'єктам сторони обвинувачення.

До версій на початковому етапі розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що є основою для висунення конкретних версій, віднесені такі: а) дії передбачені ст. 246 КК України мали місце за обставин їх виявлення заявником або встановлення з матеріалів перевірки; б) порубка або перевезення носило законний характер; в) відсутня подія кримінального правопорушення, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, щоб приховати інше кримінальне правопорушення, у тому числі і факт своєї участі у ньому (службові зловживання). Тактичними операціями, що спрямовані на перевірку версій є встановлення особи та розшук підозрюваних осіб з подальшим їх затриманням; встановлення свідків протиправних дій; встановлення місць зберігання незаконно добутої деревини й подальших шляхів її реалізації; визначення виду та обсягу шкоди.

3. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами

На основі аналізу положень Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», а також спільних наказів, відомчих (міжвідомчих) інструкцій з виокремленням видів, напрямів, рівнів, форм, етапів та особливостей відповідних правовідносин встановлено, що така спільна діяльність суб'єктів протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу має бути погоджена за часом, місцем і метою, що включає сукупність тактичних прийомів і методів (кримінально-процесуальних та оперативно-розшукових заходів) із забезпечення можливості використання одержаної, відповідно до вимог чинного законодавства, оперативно значущої інформації для ефективного виконання завдань кримінального судочинства.

Серед суб'єктів виявлення, розслідування та протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу основна роль належить Держекоінспекції, Держлісагенству, прокуратурі, Державній прикордонній службі, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань, Митній службі, Державній аудиторській службі України, неурядовим організаціям, громадянам, а ключова – оперативним підрозділам Національної поліції (90 %) уповноваженими здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, виявляти та припиняти правопорушення, встановлювати причини та умови, що сприяють вчиненню, вживати заходи до їх усунення. Також слідчий взаємодіє з прокурором, спеціалістом.

Головною метою взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами є забезпечення: систематичного обміну матеріалами про осіб і місця, що становлять оперативне зацікавлення; постійне інформування відділами один одного про обстановку на їх території обслуговування; розкриття кримінального правопорушення; взаємного інформування про виявлені порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища та результати їх розгляду; направлення державними органами у сфері охорони навколишнього природного середовища матеріалів (їх копій) заходів державного нагляду (контролю), які містять ознаки кримінального правопорушення, до органів

поліції, СБУ; залучення спеціалістів органів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, судових експертів державних спеціалізованих установ; розгляду інших питань, що виникають при виконанні органами поліції, СБУ, прокуратури та іншими державними органами покладених на них завдань.

Важливим елементом взаємодії є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим та іншими суб'єктами взаємодії виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коригування й узгодження планів процесуальних дій та організаційних заходів. Оцінюючи стан взаємодії між оперативними підрозділами Національної поліції, СБУ й органами прокуратури, більшість респондентів вважають його незадовільним через те, що органи прокуратури (як ініціатори заходів) не завжди поінформовані про можливості оперативних підрозділів (82 %). До того ж відсутність чіткого унормування засад і порядку взаємодії органів прокуратури та працівників оперативних підрозділів (до початку кримінального провадження) без визначення між ними «зворотних зв'язків» загрожує порушенням законності й розголошенням службової таємниці (50 %), а також витоку інформації на стадіях погодження отримання дозволів на проведення оперативно-розшукових заходів і НСРД (32 %).

Також, така взаємодія закріплена законодавчими актами лише в частині обміну інформацією та підзаконними актами – щодо проведення окремих заходів спільно з СБУ, Держприкордонслужбою України. Невідкладною потребою залишається прийняття єдиного міжвідомчого нормативно-правового акта, яким закріплюватимуться питання взаємодії правоохоронних органів, зокрема їх оперативних підрозділів, у процесі виявлення, припинення і розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, а також запобігання їх учиненню.

Найчастіше взаємодія слідчого з державними органами охорони навколишнього природного середовища реалізується в таких процесуальних формах як залучення фахівців до участі у СРД (передусім в огляді місця події), проведення судових експертиз та одержання слідчим консультацій від відповідних фахівців щодо: 1) нормативної документації, що регламентує діяльність, яка підлягає перевірці; 2) технології виробництва, організації контролю та обліку виробничої діяльності; 3) характеру документів, що відображають діяльність підприємств, установ, організацій, порядку й

особливостей документообігу; 4) спеціальної технічної, наукової, методичної літератури; 5) змісту питань для проведення експертного дослідження.

Особливість взаємодії під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу визначається потребою у створенні та забезпеченні процесуальної діяльності слідчо-оперативної групи (СОГ), забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємообміну інформацією. До складу СОГ входить слідчий, оперативний працівник, дільничний офіцер поліції, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), кінолог зі службовою собакою, а також залучаються керівники та працівники органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, лісового господарства.

4. Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збуту лісу

Процесуальні дії слідчого, що передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу як елементи діяльності слідчого співвідносяться як загальне та окреме. Розслідування завжди проводиться з метою встановлення істини шляхом вирішення подвійного завдання: з одного боку – встановлення особи злочинця та обставин злочинної діяльності, пошук доказової інформації, а з іншого – належне процесуальне оформлення виявлених слідів й формування системи доказів для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Структуру розкриття злочину складають: СРД, спрямованість та послідовність яких залежать від ситуації розслідування; НСРД в рамках досудового розслідування, які спрямовані на розв'язання пошукових завдань і виконання доручень слідчого.

Криміналістичні рекомендації щодо організації початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зазвичай, охоплюють питання:

- організації перевірки інформації про кримінальне правопорушення, а також оцінки її результатів для обґрунтованого розслідування;

- відібрання пояснень, витребування (вилучення) документів та інших необхідних матеріалів з підприємств, установ та організацій;

- проведення СРД (їх комплексів, тактичних операцій) та НСРД з урахуванням типових слідчих ситуацій.

- використання спеціальних знань у формі консультацій, організації експертних досліджень, спеціальних перевірок та ін.;

Встановлено, що на початковому етапі розслідування таких кримінальних правопорушень проводяться такі СРД як:

- огляди (місця події, документів, транспортних засобів, пилорам, складів тощо);

 - обшук;

 - допити (підозрюваного, потерпілих та свідків);

- тимчасовий доступ до речей і документів (в порядку ст. 159 КПК України);

- витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок (в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України).

Збирання доказів при проведенні окремих СРД (огляд, обшук, допит) та тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу обумовлено слідовою специфікою та ситуаціями, які складаються на початковому етапі розслідування.

4.1. Огляд

Особливості огляду – це здатність у законний спосіб, що передбачений КПК України, у максимально короткий проміжок часу досягнути мети щодо встановлення та фіксування наявності або відсутності слідів кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України.

Огляд місця події є невідкладною, інформативною СРД, яка проводиться на початковому етапі розслідування зі складання карти-схеми та залежно від слідчої ситуації характеризується:

значною територією, яку потрібно оглянути й фіксація обстановки події та площі знищеного або пошкодженого лісового масиву;

залученням спеціалістів (працівників лісгоспу, Держлісохорони та ін.) з метою інформування слідчих про спеціальну лісову термінологію, основні ознаки незаконної рубки лісу, визначенням порід деревини за зовнішнім виглядом торцевого спилування, встановлення способів, знарядь і засобів учинення;

обранням методу огляду залежно від площі рубки, об'єму незаконно добутої деревини та його транспортування або відшукування місцезнаходження незаконно зрубленої деревини (встановлення місця вчинення, транспортування лісу до місця зберігання з використанням спеціальних засобів (безпілотного літального апарату, засобів навігації, гелікоптера), доцільність використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки);

необхідністю пошуку та вилучення слідів вчинення кримінального правопорушення (торцеві зрізи пеньків, зразки ґрунту та транспорту), у тому числі для підтвердження групового характеру протиправного діяння (організованої злочинної групи) з використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів (наприклад, GPS-навігатори).

Однак, як встановлено у ході вивчення матеріалів кримінальних проваджень при проведенні огляду місця події виникають певні проблеми, зокрема:

слідчі не мають достатнього досвіду роботи, необхідного професійного рівня у розслідуванні таких кримінальних правопорушень (приблизно 70 % слідчих мають стаж роботи на займаній посаді менше п'яти років і тільки 12 % понад 10 років);

попри те, що кримінально-процесуальне законодавство має значну кількість правових норм, що регламентують проведення СРД загалом та огляд

місця події зокрема (Глави 20 та 21 КПК), положення, що в них містяться, не завжди достатньо чітко виписані;

прив'язка до місцевості виявлених слідів, що зумовлюється її віддаленістю від постійних орієнтирів (доріг, річок або інших споруд), значними площами порубок, відсутністю якісних мап тощо;

неналежною технічною оснащеністю органів досудового розслідування та використання технічних засобів під час такої СРД.

Основними етапи огляду місця події є:

Підготовчий етап характеризується діями слідчого до виїзду на місце події, зокрема: отриманням вичерпної інформації щодо події розкрадання лісодеревини; з'ясуванням, чи організована охорона місця події, а також чи є на місці очевидці; визначенням учасників огляду місця події. На місце події СОГ вирушає у повному складі. До неї в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою. Також слідчому потрібно:

підготувати необхідні технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та проведення огляду (транспорт, технічні комплекти);

перевірити готовність та, за необхідності, доукомплектувати валізу слідчого (обов'язково мають бути вимірювальні прилади, пакувальний матеріал, справні технічні засоби: фотоапарат, відеокамери тощо);

запросити та забезпечити участь необхідних учасників у проведенні огляду (понятих, представників лісництва, відповідних спеціалістів лісової галузі та інших);

вирішити питання щодо отримання картографічних матеріалів, необхідних для кращого орієнтування на місцевості та прив'язки місця вчинення кримінального правопорушення до орієнтирів (запросити відповідні документи: схему лісу, план лісонасаджень, лісовпорядкування, план лісосіки тощо або самостійно завантажити відповідну мапу з мережі Інтернет та завчасно роздрукувати її).

Зазвичай також до початку детального огляду повинен бути залучений службово-розшуковий собака для визначення напрямку, у якому зникли злочинці, їхнього переслідування й затримання, а також для виявлення речей та інших предметів, які містять запахові сліди злочинців.

Для з'ясування основних елементів будови дерева яка піддалася незаконній рубці, визначення породи дерева потрібно уважно розглянути пень. Якщо рубка виявлена через тривалий час після вчинення кримінального

правопорушення і поверхня пня довго піддавалася впливу сонячних променів, опадів, доцільно провести торцевий спил і звернути увагу саме на свіжозрізану частину. Виразність річних кілець, наявність серединних променів, заболони, її вираженість, різниця в обсязі та різкість переходу ранньої та пізньої деревини, колір деревини і кори, запах від них, вага спила при одночасному зіставленні дозволяє достовірно визначити породу незаконно зрубаного дерева.

При огляді місця події завдання значно полегшується участю спеціаліста, який називає породу. Керівнику СОГ залишається згадати характерні саме для цієї породи ознаки і упевнитися в їх наявності. При цьому варто враховувати, що вже через пару днів після рубки загальний зовнішній вигляд спила змінюється. Так, світла деревина берези білої стає червонуватою, поверхня ільму піниться, стає жовтогарячим. Зауважимо, що колір деревини однієї і тієї ж породи, виростала на різних територіях України, може мати відмінності.

Як показує практика, в разі виявлення незаконної рубки лісових насаджень площею понад 5 га, виникла потреба залучення до огляду місця події двох і більше оперативних уповноважених та такої ж кількості лісників у зв'язку з об'ємністю СРД і неможливістю успішного вирішення завдань розкриття кримінального правопорушення без посилення СОГ додатковими співробітниками органів поліції і фахівцями.

У зв'язку з викладеним, вважаємо невірною практику, що склалася при огляді місця події незаконної рубки співробітниками поліції в присутності представника потерпілого та лісника того ж лісництва, який виступає в ролі фахівця. У складній обстановці великий шанс введення керівника СРД в оману щодо породного складу зрубаної деревини, давності рубки, обсягу заподіяної шкоди та інших обставин. Потенційна можливість спотворення даних зростає, якщо слідчий, розраховуючи тільки на добропорядність лісника, не має навичок визначення породи деревини і досвіду виїздів на місця незаконних рубок лісових насаджень, вписує в протокол огляду місця події інформацію зі слів лісника, без уважного особистого огляду деревини, не виробляє спилати з пнів дерев.

У межах підготовчого етапу огляду місця незаконної порубки лісу, до прибуття на місце події слідчий повинен: з'ясувати відомості щодо характеру та обставин події, умов та обстановки, в яких буде проводитися огляд; визначити коло та забезпечити явку осіб, участь яких є необхідною під час огляду (зокрема, представників лісництва, відповідних спеціалістів лісової

галузі, спеціаліста-кінолога – за наявності відомостей щодо втечі злочинця без використання транспортного засобу тощо); перевірити готовність та, за необхідності, доукомплектувати валізу слідчого (обов'язкова наявність вимірювальних приладів, пакувального матеріалу, справних технічних засобів: фотоапарату, відеокамери тощо); забезпечити участь понятих (особливо при проведенні огляду у віддаленій від житлових районів місцевості); вирішити питання щодо отримання картографічних матеріалів, необхідних для кращого орієнтування на місцевості та прив'язки місця вчинення злочину до орієнтирів (запросити відповідні документи: схему лісу, план лісонасаджень, лісовпорядкування, план лісосіки тощо або самостійно завантажити відповідну мапу з мережі Інтернет та завчасно роздрукувати її).

Також підготувати (за необхідності): великомасштабні карти або схеми (планів) території, яку буде оглянуто, оскільки з їх використанням огляд набуває методично упорядкованого та системного характеру; транспортні засоби (гелікоптери, автомобілі, човни, катери та ін.), а інколи – й транспортні засоби підвищеної прохідності (всюдиходи).

Після прибуття до місця незаконної порубки лісу, до початку його огляду слідчий повинен: зорієнтуватися на місцевості відповідно до наявних картографічних матеріалів, фактичних даних; провести опитування осіб, які виявили незаконну порубку лісових насаджень з метою уточнення інформації відносно місця вчинення злочину та інших особливостей, на які слід звернути особливу увагу; вжити заходів щодо переслідування та «затримання» злочинців за «гарячими слідами» (за необхідності); видалити сторонніх осіб з місця події та організувати його охорону; визначити остаточне коло учасників огляду, провести інструктаж та роз'яснити їм права та обов'язки. У разі неможливості залучення понятих до проведення цієї СРД (якщо порубка здійснена у віддаленій від житлових районів місцевості), слідчий може прийняти рішення про проведення її безперервної відеофіксації (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Дійсно, процес проведення огляду місця події не обмежується денним часом, як це характерно для інших СРД. Це пов'язано з тим, що огляд місця події носить невідкладний характер. При встановленні факту незаконної рубки вночі доцільно оперативно провести таку СРД, що може сприяти збереженню вельми цінних для розслідування кримінального провадження слідів.

Жоден огляд за незаконними рубок лісових насаджень не обходиться без вимірювальних приладів. При цьому рекомендуємо використовувати в ході СРД тільки ті, які пройшли сертифікацію – лінійки, рулетки, так як

застосування інших, може поставити під сумнів точність вимірів, а значить і підрахунок розміру шкоди.

Таким чином, незважаючи на невідкладність огляду, керівник СОГ для якісного виробництва слідчої дії повинен перевірити наявність усіх необхідних учасників, технічних засобів, укомплектованість слідчого портфелю, а також уточнити, де саме сталася незаконна рубка, вжити можливих заходів до охорони обстановки місця події, з'ясувати оперативну обстановку на місці події і те, чи здійснені заходи щодо затримання злочинців.

Із загального огляду слідчим місця події розпочинається *робочий етап*. Це відбувається з метою орієнтування на місці події, визначення меж огляду, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду та пересування, вибір позиції для проведення фотознімання. Зважаючи, яка обстановка на місці події, вирішується питання про встановлення знаків попередження, її огороження. Такий етап складається зі стадії загального (визначення меж огляду та орієнтирів для прив'язки до місцевості, фотографування загального виду місця незаконної порубки) та детального (виявлення, вивчення, фіксація та вилучення слідів, виявлених на ділянці незаконної порубки лісу) огляду.

Важливо пам'ятати, що під час загального огляду, коли слідчий здійснює обхід території, де виявлено розкрадання лісодеревини, особлива увага приділяється забезпеченню збереження навколишньої обстановки, об'єктів та слідів, що знаходяться на місці кримінального правопорушення. Встановлюючи межі огляду місця розкрадання лісодеревини, слідчому потрібно враховувати, що вони можуть розширюватись або звужуватись залежно від встановлених обставин й отриманої інформації та повинні включати: територію, де вчинено кримінальне правопорушення або виявлені сліди, предмети, що мають стосунок до події; імовірні шляхи підходу та відходу злочинців: намети, землянки, вагончики, ділянки місцевості, транспортні засоби, де можуть знаходитися сліди, що мають стосунок до розкрадання лісодеревини.

Щодо способу огляду місця події, то якщо площа розкрадання лісодеревини є великою, то територію огляду доцільно поділити на невеликі сектори (що мають форму квадратів) та використовувати фронтальний спосіб огляду. Якщо ж вирубка здійснена на невеликій площі – доцільно застосовувати ексцентричний спосіб огляду (рух по спіралі від центру до периферії), якщо центр визначити неможливо або є загроза втрати слідів, які знаходяться на периферії, – тоді доречно застосовувати концентричний спосіб.

Оглядаючи ділянки на значну відстань слідчий дає завдання

оперативним працівникам і дільничним: на підтримку зв'язку з кінологом, відпрацювання напрямків і місцевості, де припинила роботу собака кінолога, на встановлення маршруту відходу або підходу злочинців, іншої цікавої для розслідування інформації; на перевірку оперативно-розшуковими методами прилеглих до огляду місця події ділянок населених пунктів для встановлення свідків, очевидців, а також осіб які вчинили незаконну рубку лісових насаджень; на встановлення місцезнаходження деревини.

У тому випадку, коли злочинець затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення, то, в залежності від усвідомлення ним своєї провини, його або доцільно залишити на місці вчинення під охороною співробітників правоохоронних органів або видалити з місця події, або дозволити йому брати участь в проведенні огляду місця події для максимально повного збору матеріалу про сліди вчиненого.

Для оцінки розмірів місця події, враховуючи, що зазвичай площі незаконних рубок значні, спочатку доцільно провести загальний огляд (огляд), який полягає в обході слідчим у присутності понятих оглядається ділянки, визначенні меж його території, складанні загального уявлення про нього. Практика свідчить про те, що найбільш доцільно обмежувати ділянку огляду місця незаконної рубки лісових насаджень елементами, що включають: територію, де вчинена порубка, зберігання або були виявлені пов'язані з ним сліди або предмети, які в подальшому будуть визнані речовими доказами; ділянка місцевості, транспортні засоби, де злочинець перебував безпосередньо перед вчиненням кримінального правопорушення; інші ділянки місцевості, житла, дворові будівлі, склади, сховища, транспортні засоби, де можуть бути сліди і предмети, що мають відношення до розслідуваної події; шляхи підходу і відходу злочинця.

Після визначення меж огляду в ході спільного огляду керівник СОГ в разі виявлення слідів вчинення кримінального правопорушення, що піддаються безпосередній загрозі знищення, або виявлення мікрооб'єктів повинен вжити заходів до їх якнайшвидшому закріпленню і вилученню. Найбільш часто відбувається втрата слідів транспортних засобів, слідів взуття під несприятливим впливом дощу, сильного вітру, впливом сонячних променів на сліди, що відобразилися на сніговому покриві, слідів, що знаходяться в місцях, де їх ймовірно розташування перешкоджає вільному пересуванню учасників огляду.

Виходячи із розробленої криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу, під час детального огляду слідчий повинен спрямовувати свої

дії на виявлення та вилучення таких слідів злочину:

- слідів, що пов'язані з предметом посягання – пеньки, зрубані дерева (чагарники), а також їх частини;
- взуття та транспортних засобів;
- біологічні сліди людини (кров, слина, піт, виділення з носа, сеча тощо);
- слідів знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення.

При виявленні на місці незаконної порубки лісу автотранспорту, на якому пересувалися злочинці або призначеного для перевезення незаконно добутої деревини, проводиться його детальний огляд. Особлива увага звертається на виявлення в салоні автомобіля слідів рук злочинців, які можуть бути залишені на ручках дверей, рульовому колесі, важелі перемикачів передач, ручному гальмі, ручці переключення покажчиків повороту, зовнішніх поверхнях попільничок, бічних і задніх дверях, вікнах і дзеркалах, важелях, якими здійснюється регулювання положення сидінь; а також виявлення в ньому часток деревини (тирси, кори). Також необхідним є вилучення слідів шин транспортного засобу для забезпечення подальшого проведення ідентифікаційних досліджень.

Заключний етап проведення огляду місця події – це узагальнення й аналіз зібраної інформації про вчинене кримінальне правопорушення, перевірка того, чи вирішені завдання та мета огляду.

Фіксація відбувається після аналізу результатів, які слідчий отримав при проведенні огляду місця події. Протокол – це основний спосіб фіксації під час огляду місця події. При складанні протоколу в описовій частині необхідно вказати: межі місця події, його місцезнаходження; час, місце вчинення розкрадання лісодеревини; назву лісництва, район, номер кварталу; межі вирубки та її площу; способи й методи здійснення вирубки; територію та категорію лісів, кількість і породи вирубаних дерев. Коли є зрубані дерева, додатково зазначаються: кількість звалених і необроблених (з гілками), розкряжених стовбурів; їх породи, діаметр комлевої та верхньої частини, вид і спосіб проведеної вирубки; кількість пеньків, їх діаметр і висота, а також особливості слідів розпилу.

Фотознімки, відеоматеріал, плани, схеми, замальовки, зліпки та інші копії слідів слугують додатками до протоколу огляду місця події. Для фіксації даних огляду необхідно проводити фотографування з обов'язковим застосуванням орієнтуючої зйомки для відображення просторової протяжності місця, взаєморозташування джерел забруднення й місця забруднення з ознаками наслідків порушення екологічних правил. На окремих

ділянках здійснюють оглядові зйомки. Фотографують також окремі вузли та деталі (зовнішній вид механізмів очисних споруд, їх деталей, забруднені ділянки відвідних каналів тощо). На схемах (планах) мають бути позначені місця події, взаємне розташування об'єктів, які оглядають, із вказівкою джерела забруднення та осередків забруднення, місця взяття проб, для чого слід зробити кольорову розмітку шляхів поширення потоків забруднення. Для того, щоб не захаращувати описову частину протоколу огляду, взяття проб можна оформити спеціальним протоколом, який додають до основного процесуального документа.

Не менш важливим завданням під час проведення огляду є правильне вилучення виявлених та упакування слідів злочину та зразків. Саме вилучення останніх вказує на повноту огляду, адже в подальшому дозволить провести низку експертних досліджень ідентифікаційного характеру. Тому поряд із слідами правопорушення обов'язково необхідно відбирати та упакувати зразки ґрунту, фрагменти деревини шляхом здійснення поперечних зрізів (спилів), буріння кернів. Проведення вказаних дій краще доручити залученим спеціалістам.

Після оформлення протоколу слідчий: складає плани місця події, схеми з обов'язковою локалізацією місць виявлення слідів кримінального правопорушення та інші додатки (фототаблиці, відео- та аудіозаписи тощо); вживає заходів щодо вирішення заяв, які надійшли від учасників огляду; упаковує вилучені з місця події речі. Упакування речових доказів здійснюється у пакети встановленого зразка. Як внутрішні упаковки можна використовувати: поліетиленову плівку, папір, целофанові мішки, картонні коробки. На пакеті робиться напис із вказівкою назви речі, місця і часу її вилучення, номер кримінального провадження, підписують поняті, спеціаліст та слідчий. Також, на завершальному етапі огляду вирішуються питання щодо майбутнього зберігання незаконно добутої деревини, автомобільної техніки та інших речових доказів, вилучених під час огляду.

Досить розповсюдженим різновидом огляду при розслідуванні незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, є огляд документів. При цьому слід зазначити, що такий огляд може проводитися як окрема слідча (розшукова) дія, об'єктом якої є документ, або як складова іншої процесуальної дії – огляду місця події, огляду приміщення, огляду транспортного засобу, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів. Під час огляду документів, передусім, встановлюються його реквізити та зміст, а також вирішується питання про наявність зв'язку між

інформацією, що міститься в документі, і вчиненою злочинною діяльністю. Для цього необхідно перевірити наявність логічної відповідності всіх реквізитів між собою (збіг чи розходження дат, змісту тексту у відбитках печаток і штампів, відповідність практичної змоги виконати зазначені в документі дії за визначений проміжок часу, певною кількістю осіб за допомогою або без допомоги технічних засобів), оцінити реальну можливість перебігу подій (процесів, зазначених у документі). Для встановлення підробки документа необхідний ретельний комплексний огляд, вивчення змісту та стилю документа, почерку і машинописного тексту, підписів, реєстраційних позначок (дати, номера), матеріалу документа (папір, барвники), а також знаків, що посвідчують даний документ – відбитків печаток і штампів. Таке комплексне вивчення дозволяє встановити ознаки як інтелектуальної, так і матеріальної підробки.

4.2. Обшук

Особливості обшуку – це обов’язкове дотримання процесуальності документів, що складаються при проведенні у кримінальному провадженні: клопотання; ухвала; протокол; додатки (спеціально виготовлені копії, зразки об’єктів, речей та документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп’ютерної інформації та інші матеріали, що пояснюють зміст протоколу).

Проведення обшуку спрямоване на виявлення документів (про видані, діючі лісорубні квитки; декларації на кількість зрубаної, виготовленої, вивезеної лісопродукції тощо), знарядь і засобів учинення протиправного діяння; відшукання зрубаного та транспортованого лісу, місць розпилювання, зберігання, грошових коштів; встановлення умов учинення кримінального правопорушення; пошук слідів. Така процесуальна дія проводиться у лісогосподарських підприємствах (72 %), за місцем проживання і роботи підозрюваного/підозрюваних (27 %), у приміщеннях, що належать їх близьким особам чи знайомим (17 %), у транспортних засобах, складах, пилорамах тощо.

При плануванні підготовчого етапу обшуку слідчий повинен:

- 1) встановити особу, якій належить пилорама, лісове підприємство, житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 2) отримати ухвалу слідчого судді про дозвіл на обшук (ч. 1 ст. 235 КПК

України). Слідчий за погодженням з прокурором повинен звернутися з клопотанням до слідчого судді. До клопотання мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України); 3) визначити точне місце і час його проведення; 4) уточнити прикмети предметів, назву, зміст і зовнішній вигляд документів, з'ясувати можливі місця їх виявлення, а також місця можливого зберігання цінностей, необхідних для забезпечення відшкодування матеріального збитку; 5) намітити коло учасників обшуку (працівники поліції, поняті й фахівці); 6) вирішити, які технічні засоби повинні використовувати при проведенні відповідних пошукових дій, і забезпечити їх наявність

4.3. Допит

Особливості допиту полягають в отриманні достовірних показань від особи, яку допитують, з урахуванням її обізнаності в обставинах учиненого протиправного діяння, через що всі тактичні прийоми проведення такої СРД спрямовані на виключення чи подолання конфліктності й встановлення психологічного контакту з допитуваною особою.

На початковому етапі найчастіше проводилися допити свідків та підозрюваних (81 %), а отримана при цьому інформація виступала основою формування доказів та спрямування розслідування.

Допит підозрюваного у більшості випадків носить конфліктний характер (67 %) й супроводжується запереченням протиправного характеру своїх дій, відмовою давати показання або надання неправдивих показань, а тому слідчому необхідно: ознайомитися з нормативно-правовими актами, які регулюють лісову діяльність; детально вивчити та оцінити існуючі матеріали у кримінальному провадженні (функціональні (посадові) обов'язки працівників лісових господарств; дозвільні документи тощо); скласти перелік запитань із зазначенням уже існуючих доказів та обрати тактичні прийоми для проведення допиту, спланувати таку СРД; провести консультації із спеціалістами із наданням їм незрозумілих документів; забезпечити відеофіксацію проведення допиту; встановити психологічний контакт з допитуваним.

При затриманні злочинця на місці вчинення незаконної рубки лісових насаджень в 72 % розглянутих кримінальних провадженнях підозрювані визнавали себе винними в кримінальному правопорушенні, активно сприяли

розслідуванню, детально розповідали про те, що сталося і причини, які змусили піти їх на цей крок. У даному випадку слід провести допит в якості підозрюваного в присутності захисника і детально відобразити в допиті наступне: коли у нього виник умисел на незаконну порубку лісових насаджень; для чого він планував здійснити рубку; чи розумів він, що заподіює шкоду; яким чином він підготувався до вчинення незаконної рубки; чи були у нього будь-які дозвільні документи на рубку та перевезення; хто знає про його підготовці і вчиненні злочину; де він зробив незаконну рубку; які знаряддя і засоби він застосовував для вчинення злочину; чи має він навик валки лісових насаджень; які породи лісових насаджень він вирубав, скільки; здійснював чи незаконні рубки раніше; яким чином розпорядився вирубаногою деревиною та ін.

У якості свідків можуть бути допитані працівники лісового господарства (директор та інженер, майстер лісу, лісничий, вальщик лісу, охоронець лісу), уповноважених державних органів з охорони навколишнього середовища (Держлісоохорона, Держлісагенство, Держекоінспекція та ін.), заявники, працівників поліції, які виявили факт вчинення протиправних дій за ст. 246 КК України або брали участь у затриманні злочинців; понятих.

У протоколі допиту працівників лісового господарства в обов'язковому порядку повинні бути відображені відповіді на наступні питання: хто саме, коли виявив незаконну рубку лісових насаджень, за яких обставин; в який період була здійснена рубка; дані представника лісгоспу, на чий території сталася рубка, як він характеризується; видавав чи хто-небудь дозвільні документи на рубку лісових насаджень в місці незаконної рубки або прилеглій місцевості, якщо так, то на якій підставі, коли саме видавалися дані документи, кому, для вирубки яких порід, в якому обсязі, на який термін; який загальний обсяг незаконно вирубаногою деревини, які породи були незаконно вирубані, кількість і діаметр пнів; яка сума збитку від незаконної рубки; хто міг зробити незаконну рубку; чи є у жителів розташованих неподалік населених пунктів лісозаготівельна техніка, в тому числі трактори, автомобілі з крановими установками в кузові, трелювальник, лісовози та інше; куди злочинці могли збути деревину; чи є неподалік від місця незаконної рубки деревообробні підприємства, вантажно-розвантажувальні майданчики; хто притягувався раніше в адміністративному порядку за незаконну порубку лісових насаджень в районі виявленої незаконної рубки.

Особливо ретельно слід проводити допит свідків, які виявили злочинців на місці незаконної рубки, зокрема детально описати тих осіб, які там знаходилися на місці рубки, їх кількість, зовнішність, одяг, рухи (кульгав, підстрибуюча хода, швидко і ефективно здійснював рубку, як показник наявності навичок валки лісу у злочинця та ін.).

Також необхідно поставити таким свідкам ряд запитань: чи зможе він впізнати кого-небудь з них, за якими прикметами; чи знайомі йому дані особи, чи бачив він їх де-небудь раніше, якщо так, то де саме; що кожен з них робив на місці незаконної рубки (хто саме валив дерева, хто зрубав сучки, хто трелював тощо). В якій послідовності все відбувалося; якими знаряддями користувалися злочинці; яка техніка знаходилася на місці незаконної рубки, її державні реєстраційні знаки, марка, колір, інші індивідуальні особливості; як довго свідок продовжував спостереження за тим, що відбувається і спостереження було постійним або тимчасовим; виявив він перед особами, які здійснюють рубку, свою присутність, якщо так, то як відреагували на нього злочинці, як пояснювали свої дії; чи відомі йому інші випадки незаконної рубки.

У допитах осіб, що мають лісозаготівельну техніку, слід з'ясувати наступне: яка лісозаготівельна техніка у них є, опис її зовнішнього вигляду; чи здійснювали вони рубку лісових насаджень в районі вчинення незаконної рубки; чи звертався хтось до них з проханням про тимчасове експлуатації лісозаготівельної техніки, її оренді або про участь в рубці лісових насаджень в період, коли була здійснена незаконна рубка або напередодні неї. Якщо так, то хто саме, чи знайомі їм ці особи, якщо немає, то докладно описати прикмети даних осіб, чи зможуть впізнати їх, вказати будь-що ті були одягнені, як назвалися, що розповідали про себе, пред'являли документи на право здійснення рубки, в який бік пішли, обіцяли прийти знову тощо.

Водія, який перевозив деревину і повідомив, що працював за наймом у незнайомої особи, необхідно допитати в якості свідка з наступних питань: як виглядав чоловік, який попросив його перевезти деревину (прикмети зовнішності, рухів, голосу, одягу), наскільки він його добре запам'ятав, чи зможе його впізнати, якщо так, то за якими саме прикметами; де і хто здійснював завантаження деревини в автомашину; куди планувалося привезти деревину; чи є у водія товарно-транспортна накладна на перевезення деревини; чи показували йому документи, що підтверджують законність рубки; як повинна була відбуватися оплата його роботи.

Такі питання, що підлягають з'ясуванню при допиті свідків, не є вичерпними. Необхідність з'ясування інших питань виникає вже в ході допиту, при цьому слід пам'ятати, що особа, яка провадить розслідування, може задавати будь-які питання, що відносяться до розслідуваного кримінального правопорушення, що не відносяться до навідних.

4.3. Тимчасовий доступ до речей і документів

Особливості тимчасового доступу – це ознайомлення та копіювання дозвільної, технічної і договірної документації лісового господарства (фінансово-звітні документи; документи, що відображають результати внутрішніх та зовнішніх перевірок; цивільно-правові договори на виконання певного обсягу лісозаготівельних робіт). Витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок здійснюється з метою підтвердження фактів протиправної діяльності лісових господарств, приватних пилорам, лісозаготівельних підприємств тощо.

Для ознайомлення з документами у лісовому господарстві, їх копіюванням та вилученням здійснюється тимчасовий доступ до речей і документів, предметами якого є заявки на використання лісових ресурсів під час проведення рубок головного користування; відомості про лісосіки; карти технологічного процесу розробки лісосіки; план лісосіки; лісорубний чи лісовий квиток-дозвіл; документація державного лісового кадастру за обліком лісових насаджень-площ; таблиці-характеристики лісів на ввіреній території; відомості розрахункової лісосіки; митні декларації; транспортні накладні; акти прийому, передачі, перевезення, зберігання тощо.

Також важливо ознайомитися з відомостями розрахункової лісосіки та співставити її з дозвільною й обліковою документацією, а також фактичною обстановкою на місцевості. Зокрема, слід приділити увагу з'ясуванню та перевірці даних про групи порід, господарські секції деревних порід; зміну категорії лісу; про діючі та після зміни категорії лісу вік стиглості деревостанів, їх площу і запас, у тому числі ліквідний. При цьому обов'язково потрібно встановити відомості щодо площі лісів. Зокрема, говорячи про ліса зелених зон варто з'ясувати наступні обставини: населені пункти, навколо яких виділяються ліси зелених зон; чисельність населення; лісорослинна зона; лісистість району розташування населеного пункту; площа лісів зеленої зони на 1 тис. чоловік, розрахована за нормативами; площа лісів зеленої зони, розрахована за нормативами; фактична площа існуючих лісів зеленої зони; площа лісів зеленої зони, що передбачається додатково; рекреаційно-оздоровчі ліса, що розташовані поза межами лісів зелених зон, – найменування та ознаки рекреаційно-оздоровчих лісів; нормативи виділення; площа, обчислена за нормативами; протиерозійні ліса – найменування та ознаки протиерозійних лісів; нормативи виділення; площа, обчислена за нормативами; смуги лісів, що зростають уздовж берегів річок, навколо озер,

водоймищ та інших водних об'єктів, – річки, озера, водоймища та інші водні об'єкти, уздовж берегів яких виділяються смуги лісів; довжина смуг лісів; ширина та площа смуг лісів, обчислені за нормативами; фактична площа існуючих смуг лісів; площа смуг лісів, які виділяються додатково; захисні ліса, що розташовані на схилах балок і річкових долин, серед безлісної місцевості, – найменування та ознаки захисних лісів; нормативи виділення; площа, обчислена за нормативами; особливо захисні лісові ділянки – найменування та ознаки особливо захисних лісових ділянок; нормативи виділення особливо захисних лісових ділянок; площа, обчислена за нормативами; місцезнаходження особливо захисних лісових ділянок (лісництво, квартал, виділ).

Також, варто звернути увагу на призначення й проведення контрольних перевірок та ревізій уповноваженими органами. Використовуючи результати ревізії в кримінальному провадженні, слід зважати на можливість одержання інформації щодо обліку площ (територій) лісових насаджень. Фактичними підставами ініціювання проведення ревізій є: наявність у матеріалах кримінального провадження окремих фактів протиправної діяльності, що підтверджують необхідність перевірки за первинними документами діяльності лісової організації загалом (за умови, що за цей період планову ревізію не проводили); обґрунтоване клопотання підозрюваного щодо проведення ревізії; встановлення в процесі розслідування факту санітарної рубки лісу; виявлення злочинних зв'язків підозрюваного з представниками приватних лісових пилорам, підприємствами лісозаготівельної діяльності; повідомлення експерта-бухгалтера про неможливість надати експертний висновок щодо конкретних питань без попередньо проведеної ревізії.

4.5. Негласні слідчі (розшукові) дії

В умовах докорінної трансформації моделі кримінального провадження, правового статусу його учасників, процесуальної форми досудового розслідування застосування суто «традиційних» тактичних прийомів виявлення та припинення кримінальної протиправної діяльності найбільш небезпечних виявів організованої злочинності є недостатнім, а тому кримінальне процесуальне законодавство активізує роботу за цим напрямом особливо в частині проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД).

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень підтвердило, що контроль за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення,

зберігання, збуту лісу, візуальне спостереження з використанням фотографування та відеозапису, обстеження публічно недоступних місць, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використання легендованих підприємств є найбільш ефективними процесуальними формами встановлення ознак підготовки на вчинення кримінального протиправного діяння спрямованих на приховану фіксацію вчинення групою осіб готування тяжкого чи особливо тяжкого злочину передбаченого ч. 2–4 ст. 246 КК України та (або) замаху на нього, з подальшим затриманням членів групи відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України та невідкладним проведенням СРД спрямованих на закріплення доказової інформації.

У разі відсутності очевидних передумов розкриття злочину за «гарячими слідами» слідчим спільно зі співробітником підрозділу карного розшуку із залученням працівника підрозділу оперативно-технічних заходів (у статусі спеціаліста) здійснюється аудіо-, відеорозвідка, результати якої можуть долучатися до матеріалів кримінального провадження як додаток до протоколу огляду місця події (у разі, якщо працівник підрозділу оперативно-технічних заходів у складі СОГ виїжджав на місце події) або шляхом складання протоколу повторного огляду.

Вважаємо, що кримінальну процесуальну регламентацію контролю за вчиненням незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу не варто обмежувати безпосереднім спостереженням та технічним документуванням юридично значущих фактів. Адже, як свідчить практика, його складовою часто є інсценування дій (подій, обставин), що становлять склад того чи іншого кримінального правопорушення або його наслідків. Таке інсценування, у багатьох випадках, виступає основним змістоутворюючим компонентом названих форм контролю за вчиненням незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. При цьому, фіксація фактів готування та (або) замаху на вчинення протиправних дій за ст. 246 КК України відбувається за допомогою використання слідчим, прокурором або за їх дорученням оперативним підрозділом інших норм КПК України (аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); візуальне спостереження з використанням фотографування та відеозапису (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); використання несправжніх (імітаційних) та заздалегідь помічених (ідентифікованих) засобів (ст. 273); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275)).

Візуальне спостереження може здійснюватися з метою негласного слідкування за особами, підозрюваними у вчиненні злочинів (об'єктів спостереження), місцями їх постійного проживання чи тимчасового перебування, за їх поведінкою, встановлення контактів з потерпілим,

співучасниками, очевидцями тощо. Крім того, у такий спосіб можна зафіксувати місце вчинення порубки або окремого епізоду, встановити місцезнаходження транспортних засобів, а також місця зберігання лісу. Відповідно, об'єктами спостереження найчастіше є власне підозрювані (фігуранти); громадяни, які причетні до таких діянь; родичі та знайомі злочинців, яких розшукують, якщо є підстави вважати, що спостереження за ними надасть можливість відшукати злочинця або дізнатися про його місцезнаходження; інші особи, а також певні місця зберігання лісу, спостереження за якими допоможе отримати відомості, що сприятимуть розслідуванню, розшуку зниклих злочинців.

Візуальне спостереження може здійснюватися з метою негласного слідкування за особами, підозрюваними у вчиненні злочинів (об'єктів спостереження), місцями їх постійного проживання чи тимчасового перебування, за їх поведінкою, встановлення контактів з потерпілим, співучасниками, очевидцями тощо. Крім того, у такий спосіб можна зафіксувати місце вчинення злочину або окремого епізоду, встановити місцезнаходження транспортних засобів, а також місця зберігання лісу. Відповідно, об'єктами спостереження найчастіше є власне підозрювані (фігуранти); громадяни, які причетні до таких діянь; родичі та знайомі злочинців, яких розшукують, якщо є підстави вважати, що спостереження за ними надасть можливість відшукати злочинця або дізнатися про його місцезнаходження; інші особи, а також певні місця зберігання лісу, спостереження за якими допоможе отримати відомості, що сприятимуть розслідуванню, розшуку зниклих злочинців.

Візуальне спостереження за конкретною особою завжди має на меті пошук та фіксацію відомостей, що можуть використовуватись у доказуванні, а також з метою забезпечення інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій, зокрема, установа місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), контрольованих та оперативних закупок (ст. 271 КПК), затримання підозрюваного тощо.

Одним із інструментів протидії незаконній порубці лісу, перевезенню, зберіганню, збуту є *виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації*. Умовою застосування такого виду НСРД є наявність декількох обов'язкових ознак: по-перше, ця діяльність здійснюється під час розслідування ознак злочину за ч. 2–4 246 КК України; по-друге, ця діяльність полягає у документуванні організованої злочинної групи чи злочинної організації; по-третє, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового

розслідування.

При виконанні спеціального завдання у межах кримінального провадження з метою документування злочинної діяльності організованої злочинної групи можна проводити такі НСРД: аудіоконтроль особи; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – різновид утручання в приватне спілкування, що здійснюється шляхом: контролю за телефонними розмовами; зняття інформації з каналів зв'язку; огляд кореспонденції; негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; відеоконтроль особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу з використанням пересувних комплексів радіомоніторингу рухомого (мобільного) зв'язку; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу з використанням встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах операторів зв'язку систем перехоплення телекомунікацій без реєстрації змісту повідомлень або віддалених терміналів доступу до інформаційних систем операторів зв'язку; зняття інформації з електронних інформаційних мереж; аудіоконтроль місця; відеоконтроль місця.

Виявлення осіб, які можуть володіти інформацією про злочинну діяльність організованої злочинної групи (бути свідками), та забезпечення можливості використання інформації, якою вони володіють, є одним із основних завдань оперативних працівників при проведенні такої НСРД. Свідком може бути будь-яка особа, якій стали відомі певні фактичні дані про злочинні дії організованої злочинної групи. Особливо важливо встановити тих, хто безпосередньо спостерігав за злочинними діями організованої злочинної групи, був присутнім при розмовах, виконував їх доручення, звертався до них щодо вирішення особистих питань. Виявляючи осіб, які можуть бути свідками, при виконанні спеціального завдання, необхідно використовувати всі сили, заходи і методи оперативно-розшукової діяльності, а також можливості інших підрозділів Національної поліції України. Оперативними працівниками Національної поліції України виявлення майбутніх свідків може також успішно проводитися з допомогою візуального спостереження, зняттям інформації з каналів зв'язку та електронних інформаційних мереж, а також відеоконтролю місць переважного перебування членів організованої злочинної групи.

Одним із найбільш складних і високопрофесійних заходів під час негласного збору інформації про кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконною порубкою та збутом лісу, є створення та діяльність легендованих підприємств, як засобів проведення НСРД. Правову основу використання

легендованих підприємств закріплено у ст. 273 КПК України, де передбачено, що за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Легендовані підприємства у процесі документування дають змогу встановити та задокументувати: осіб, які здійснюють незаконну порубку (82 %); осіб, які здійснюють перевезення лісу та забезпечують його збереження (77 %); осіб, які займаються збутом, у тому числі за кордон (68 %); службових осіб, які сприяють таким протиправним діям (68 %).

При реєстрації легендованого підприємства фактично суб'єктами його створення та використання повинні бути штатні негласні працівники, як особи, які в силу спеціальних знань і можливостей можуть виконувати заходи під час документування кримінальних правопорушень передбачених ст. 246 КК України.

4.6. Проведення експертиз

Спеціальні знання у кримінальних провадженнях використовують при наданні консультацій та безпосередньої технічної допомоги (ст. 71 КПК України), витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України), призначення експертиз (ст. 242 КПК України).

Результати аналізу слідчої практики засвідчили, що у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу спеціальні знання застосовують під час:

залучення спеціалістів до проведення СРД та отримання від них письмових висновків (про правову регламентацію порядку перевезення, зберігання та реалізації лісу; видані, діючі лісорубні квитки, декларації, акти; кількість зрубаної, вивезеної, переробленої, проданої, збереженої лісопродукції; товарно-транспортну супровідну документацію тощо) (18 %), з метою надання допомоги під час планування СРД, призначенні експертиз, орієнтуванні у слідчій ситуації та висуненні версій (працівник Держекоінспекції, Держлісагенства, Держлісохорони) з обов'язковою фото- та відеофіксацією процесів одержання інформації, використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів одержання інформації;

проведення планових й позапланових лісових ревізій, аудитів (27 %) (з метою встановлення фактів протиправного використання лісу та осіб-порушників);

проведення експертиз (55 %) (дактилоскопічна, трасологічна, дендрологічна, бухгалтерська, біологічна, лісотехнічна, земельно-технічна, екологічна та ін.). Враховуючи те, що дії передбачені ст. 246 КК України носять активний характер, й спрямовані на рубку, перевезення, зберігання, збут деревини, взаємодія злочинця з навколишнім середовищем носить тривалий характер, це створює сприятливі умови для фіксації слідів та інших речових доказів на місці події й зумовлює призначення судових експертиз (біологічні, трасологічні, дактилоскопічні експертизи, різні види лісотехнічних експертиз та інші). Такі експертизи дозволяють уточнити слідчі версії, дати більш виразну картину події, що відбулася, встановити осіб причетних до незаконних дій з лісом. Основними недоліками, які пов'язані з призначенням та проведенням таких експертиз є: не призначення експертиз коли їх проведення обов'язкове (28 %); незрозумілість предмета експертизи (29 %); постановка питань без врахування складності слідчої ситуації, що призводять до збільшення термінів розслідування й призначення повторних/додаткових експертиз (43 %).

Також, необхідно призначати й нетрадиційні для незаконної рубки лісових насаджень експертизи, зокрема геологічну, земельно-технічну, дендрологічну. Остання на основі вивчення річних кілець деревини дозволяє встановити систематично близькі таксони за специфічною реакцією на кліматичні умови; місця та орієнтовану дату незаконної рубки; виявлення приналежності частин дерева до наявних зразків деревини, вилучених в ході огляду місця події (встановлення приналежності пня і зрізаного стовбура одному дереву).

Доцільним є використання:

в експертній діяльності спеціалізованих пересувних лабораторій, відсутність яких сьогодні, в умовах віддаленості лісових масивів, стає причиною того, що сліди вилучаються неякісно, з порушенням методичних правил, їхнє дослідження проводиться несвоєчасно, а при їх доставлянні до стаціонарних лабораторій можуть змінити свої властивості. Такі дослідження раціонально проводити в масштабі реального часу, формуючи тим самим підстави для визначення напрямків початку кримінального провадження;

безпілотних літальних апаратів, які під час польоту збирають величезні обсяги розвідувальної інформації, яку повинні переглядати і аналізувати

відповідні підрозділи правоохоронних органів. Через велике навантаження, або людський фактор, поліцейські, які відповідають за обробку такої інформації, здатні допустити помилку або втратити важливі деталі. Тому, в таких випадках, ефективною є можливість створення системи штучного інтелекту, які могла б автоматично аналізувати інформаційний відео потік безпілотників, виявляючи, розпізнаючи і ідентифікуючи важливі деталі.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посібник / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2017. 152 с.
2. Акіфзаде С. М. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2021. 20 с.
3. Акіфзаде С. М. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 248 с.
4. Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2020. 20 с.
5. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства : наукове видання. Київ: Книга, 2002. 634 с.
6. Господарський кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
7. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу : практич. посіб. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.
8. Екологія : підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. Київ : КНЕУ, 2005. 371 с.
9. Заїчко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2019. 19 с.
10. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07 липня 2017 р. № 575. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>
11. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

12. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.
13. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
14. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Київ: Ін Юре, 2016. 636 с.
15. Криміналістика: підручник / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
16. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС. 2016. 946 с.
17. Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
18. Криміналістика: підручник: у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. Л. Малярової. Харків: ХНУВС, 2017. 384 с.
19. Криміналістична тактика: навч. посіб. / О. В. Бишевець, Л. Г. Дунаєвська, Н. І. Клименко та ін. Київ: Алерта, 2017. 244 с.
20. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
21. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
22. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея та О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
23. Лісовий кодекс України: Закон від 21 січ. 1994 р. № 3852-ХІІ *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
24. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08. К., 2008. 32 с.
25. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
26. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 644 с.
27. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

28. Новицький А. О. Особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою: дис...докт. філософ. : 081 – Право. Харків, 2021. 250 с.

29. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків : Діса-плюс, 2015. 528 с.

30. Організація протидії розкраданню лісодеревини підрозділами захисту економіки Національної поліції України : монографія / І. А. Федчак, Б. М. Марець. Львів : ПАЮ, 2016. 200 с.

31. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

32. Пилипенко О. М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2018. 19 с.

33. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 294 с.

34. Положенням про державну лісову охорону : постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 976. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-%D0%BF#Text>

35. Попревич В. М. Сучасний стан та перспективи розвитку кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2014. № 8. С. 180-186.

36. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>

37. Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля : наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБУ, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 черв. 2022 р. № 94/363/150/226/356. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text

38. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

39. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2014 р. №

521. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF#Text>

40. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23 лип. 2008 р. № 665. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-п>

41. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2004 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>

42. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2021 рік. *Міністерство енергетики та захистку довкілля*. URL: https://menr.gov.ua/files/images/news_2021/26022021/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20ДАЛРУ%20ЗА%2020РІК.pdf

43. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини: автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2021. 19 с.

44. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник. У 2-х ч. Харків: Консум, 2001. 528 с.

45. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Сімферополь, 2007. 218 с.

46. Ткаченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Маріуполь, 2021. 20 с

47. Турковець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Ірпінь, 2012. 17 с.

48. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.

49. Фурдичко О. Ліс – надбання народу, тому проблеми галузі потрібно обговорювати публічно. *Урядовий кур'єр*. 2014. 10 жовт. 2014 р. № 187. С. 7.